

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-1>

УДК 159.97

Тетяна ПИУТКІНА

аспірантка кафедри психології,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

<https://orcid.org/0009-0003-5552-0302>

e-mail: piutkina73@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ І СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО СВОЇХ ДІТЕЙ З РОЗЛАДОМ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

У статті висвітлюються особливості ставлення батьків до себе і своїх дітей з розладами аутистичного спектру. Показано, що матері і батьки мають різне ставлення до дитини з аутизмом. Сім'я відіграє важливу роль у формуванні та розвитку особистості дитини, усвідомленні нею свого місця в родині та суспільстві, ставлення до світу і до себе. Батькам, що виховують дітей з аутизмом, бракує необхідних знань про специфіку розладу, ефективні та дієві методи навчання, корекції поведінки дітей, способи взаємодії зі своїми дітьми. Такі родини потребують всебічної підтримки та допомоги, яка може і має бути вчасно надана, бо ефективність корекційного впливу залежить від якості функціонування сім'ї, благополуччя батьків, їхнього психологічного здоров'я.

Ключові слова: діти з розладом аутистичного спектру, дитина з аутизмом, аутична дитина, самоставлення, стосунки, прийняття, батьківське ставлення.

Tetiana PIUTKINA

Uman State Pedagogical Pavlo Tychyna University

PECULIARITIES OF SELF-ATTITUDE AND ATTITUDES OF PARENTS TOWARDS THEIR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

The article highlights the peculiarities of parents' attitudes towards themselves and their children with autism spectrum disorders. It is emphasised that parental attitudes as an object of psychological research include a combination of cognitive, emotional and behavioural components. It has been found that parents of children with autism are less confident in themselves, experiencing internal conflict, which affects the quality of emotional connection with the child. If a child has a developmental disability, it is the family that determines the success of the child's adaptation and integration into society. It has been shown that mothers and fathers have different attitudes towards a child with ASD. The family plays an important role in the formation and development of a child's personality, awareness of their place in the family and society, and their attitude to the world and themselves. Families raising children with autism spectrum disorders often lack the necessary knowledge about the specifics of the disorder, methods of teaching, correcting children's behaviour, and ways to interact with a child with autism. Finding themselves in a difficult life situation, parents experience stress, which destroys the carefree world with dreams of a happy future in which the couple lived yesterday. Depression, despair, anger often manifest themselves as harshness in the treatment of children. The family avoids friendly contacts and eventually finds itself in isolation. In such situations, both adults and children need support and help, which can and should be provided in a timely manner. In such a situation, it is impossible to help a child, because the effectiveness of

correctional intervention depends on the quality of family functioning, the well-being of parents, and their psychological health.

Key words: children with autism spectrum disorder, child with autism, autistic child, self-attitude, relationships, acceptance, parental attitude.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблема батьківського ставлення до дитини з вадами розвитку на сьогоднішній час є досить актуальною, особливо з урахуванням того, що кількість дітей з інвалідністю в Україні щороку зростає. За даними Державної служби статистики в Україні станом на 1 січня 2022 р. налічувалося 162 214 дітей з інвалідністю у віці до 18 років, що складало 6,6% населення України. Стосовно розладу аутистичного спектру, та, згідно з офіційними статистичними даними МОЗ України, тільки за п'ять років з 2009 по 2013 рік захворюваність зросла на 194%: з 0,55 до 1,61 на 100000 дитячого населення. Показник первинної захворюваності в Україні стабільно збільшується протягом останніх років: у 2007 р. на 28,2%; 2008 р. – 32,0%, 2009 р. – 27,2%, в 2010 р. – 35,7%, 2011 р. – 21,2%, 2012 р. – 25,3%. Поширеність дитячого аутизму за ці роки зросла в 2,84 рази – з 17,0 до 48,2 на 100000 населення [1, с.16]. Станом на 2024 рік в Україні офіційно зареєстровано 20936 дітей з РАС.

Сім'я, що виховує дитину з особливостями психофізичного розвитку, – це не тільки ланка в системі інклюзивної освіти дитини, це її найближчий навчальний, виховний, реабілітаційний заклад, де вихователями і педагогами являються батьки. Вони формують світогляд дитини, стосунки зі світом, враження про нього. Саме від батьків залежить, буде цей світ прихильним до їхньої дитини чи ворожим. Під керівництвом батьків дитина набуває свого життєвого досвіду, елементарні знання про навколишнє середовище, уміння та навички життя в суспільстві. Сім'я впливає на дитину позитивно чи негативно в залежності від батьківського ставлення до дитини, стилю виховання, особистісних особливостей батьків [3, с.44].

Аналіз досліджень та публікацій

Тривалий час психологічні проблеми особливого батьківства в суспільстві взагалі не розглядались, а консультації батькам надавались лише з питань допомоги у супроводі навчання та виховання дитини с особливостями фізичного та/чи психічного розвитку. Вітчизняні (А. Руденюк, І. Ільницька, І. Сухіна, О. Романчук) та закордонні (Е. О'Ніонс, Е. Сеулеманс, Ф. Нппе, І. Feldman, J. Koller, E. Lebowitz) науковці звертають увагу на те, що емоційний стан батьків під час

хвороби дітей відіграє велику роль не тільки для позитивного розвитку дитини, а й сприяє збереженню сімейних цінностей, здоров'я, особистісному розвитку батьків. Турбота, любов і прийняття потрібні не лише дитині, а й дорослому. Останніми роками тема психологічного здоров'я «особливого батьківства» стає дедалі актуальнішою, активно вивчається як у системі інклюзивної освіти дитини, так і у формуванні здорової особистості батьків. Порушення емоційного стану не дозволять батькам прийняти дитину з розладом, адекватно поставитись до захворювання, надати правильну і своєчасну допомогу, а згодом – до неправильного виховання і розвитку дитини, ускладнень її соціалізації [4, с.159].

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у визначенні особливостей батьківського ставлення до дітей з розладом аутистичного спектру, а також цілей корекційної роботи в межах психологічного супроводу батьків.

Виклад основного матеріалу

Сім'я дитини з розладом аутистичного спектра – це сім'я з особливим статусом, що визначається специфічними внутрішньосімейними стосунками, дефіцитом спілкування із зовнішнім світом, замкнутістю. Чисельна кількість проблем у різних сферах життя такої сім'ї пов'язана з особливостями росту, харчування, спілкування, навчання та лікування дитини з розладом аутистичного спектра. Слід зауважити, що проблеми в такій сім'ї з'являються не з народженням дитини, а значно пізніше – після постановки діагнозу, коли дитині виповнюється від 1,5 до 5-6 років. Кожен з батьків по-своєму переживає приголомшливу звістку, яка звучить як вирок, замикається в собі, страждає, шукає винних. Далеко не кожна родина може оговтатись від такого стресу і жити далі як раніше. Часто сім'ї розпадаються, батько покидає родину, і дитина з аутизмом виховується в неповній сім'ї, де весь тягар побутових проблем лягає на плечі матері.

Слід зазначити, що розлад аутистичного спектра – це невиліковне генетичне порушення головного мозку, обумовлене специфічністю будови та функціонування центральної нервової системи, яке характеризується порушенням соціальної взаємодії і спілкування, наявністю вираженої патології на різних рівнях організму (психічного, нейрофізіологічного, нейрохімічного, анатомічного тощо), про що свідчать результати генетичних досліджень та чисельні дослідження й спостереження. Донині немає єдиної точки зору на причини виникнення аутизму. З впевненістю можна сказати, що в

виникненні розладу важливу роль грають генетичні й біологічні чинники (хромосомні, метаболічні порушення, патології плода в перинатальному періоді, патології вагітності, родові травми тощо) [7, с.61].

Діти з розладом аутистичного спектру мають безліч особливостей, що проявляються як інфантилізм у самообслуговуванні, пізнє формування поняття «Я», затримка (відсутність) мовлення, «комунікативний дефіцит», поведінкові розлади (ритуали, компульсії, аутоагресія, обмежена поведінка, повторювальні дії, РДУГ), порушення метаболізму, розлад харчової поведінки, порушення сенсорного, психомоторного розвитку, розумова відсталість – в залежності від важкості ступеня розладу [7, с. 24-59]. Дуже травматичними для батьків являються саме зовнішні порушення. Також батьки усвідомлюють майбутні складнощі соціальної адаптації своєї дитини, реалізацію її у професійній та сімейній сферах.

Поняття «батьківське ставлення» – досить узагальнене і фактично є способом мислення батьків про дитину, їхні реакції на особистість дитини в цілому, її поведінку, дії, характер, реакції, сприйняття її як особистості, прийняття тощо. У структурі батьківського ставлення виділяють три компоненти, що характеризують його особливості:

- когнітивний – виражається у пізнання та розумінні дитини;
- емоційний – у прийнятті дитини як особистості, терпимість до неї, чуйність, емпатія;
- поведінковий – проявляє себе у поводженні з дитиною, взаємодії.

Ставлення тісно пов'язано з емоційними переживаннями, тому при порушенні емоційного зв'язку між батьками та дитиною можуть виникати емоційно негативні прояви, і стосунки можуть бути як близькими і тісними, так і холодними, відкидаючими [2, с. 290].

У наукових психологічних дослідженнях батьківське ставлення розглядається як різні способи взаємодії батька з дитиною, а також як емоційні реакції, почуття і переживання щодо дитини, характер уявлень про неї або комбінація всіх перерахованих аспектів. Воно являє собою результат одночасного взаємозв'язку трьох важливих складових – когнітивної, емоційної та поведінкової – та являється важливим фактором психічного, соціального і фізичного розвитку дитини. У дітей з легким ступенем розладу батьківське ставлення допомагає сформувати самосвідомість, сприйняття себе та іншої людини, а також в подальшому впливає на характер взаємодії з оточуючими. Батьківське

ставлення як багатофакторний компонент визначається особистісними характеристиками батьків, сімейними культурою і вихованням, традиціями, умовами раннього спілкування з дитиною, а також її індивідуально-психологічними особливостями. Наявність у дитини розладу аутистичного спектра теж є таким фактором, тож визначає особливості батьківського стосунків. Таким чином, розлади аутистичного спектра – це група захворювань, що характеризуються наявністю відхилень у соціальних взаємодіях, спілкуванні та поведінці, обмежених, стереотипних, повторюваних інтересах та відсутністю або зниженням можливості до цілеспрямованої діяльності. Дитина не проявляє уваги й інтересу до матері або іншої близької людини, не підтримує зоровий контакт, уникає взаємодії – все це визначає те, яким стане і яким є ставлення батьків до дитини. Нерідко аутична дитина – єдина дитина в сім'ї. Батьки пізно помічають наявність відхилень у її розвитку й особливо гостро реагують на постановку діагнозу. Наявність другої дитини в сім'ї достовірно частіше супроводжується емоційним відкиданням аутичної дитини. Значуще рідше відкидання спостерігається в сім'ях, де аутична дитина старша і стає характерним для кожної сім'ї, де дитина з розладами аутистичного спектра молодша. Найімовірніше, йдеться про компенсаторні механізми. Після народження другої здорової дитини підвищується самооцінка батьків, з'являється впевненість у собі та знижується почуття провини, зменшуються тривожні побоювання за спадковість захворювання.

При спілкуванні з батьками можна відмітити, що форми батьківського ставлення до дитини різняться й залежно від її статі. До хлопчиків пред'являються більш жорсткі вимоги, суворіші покарання. Дочок батьки приймають частіше, більш жаліють і не вдаються до покарання. Однак, згідно з медичною статистикою, розлади аутистичного спектра частіше зустрічаються у хлопчиків. Не можна однозначно стверджувати, але швидше за все, стать дитини визначає специфіку батьківського ставлення до неї, але поки за цим спостереженням не було проведено достатніх і необхідних наукових досліджень.

При неприйнятті аутичної дитини батьки концентруються лише на її недоліках, негативних особливостях. Вони не бачать її можливостей і здібностей, недооцінюють можливі успіхи та досягнення, вважають її соціально неспроможною. Ці почуття підсилюються односторонністю комунікативного процесу, бо батьки не відчують взаємності у стосунках із дитиною. Вони починають соромитись своєї дитини, уникати громадських місць, дитячих майданчиків. У них з'являється приховане емоційне відкидання дитини,

прагнення дистанціюватися від процесу сімейного виховання. Важкість їхнього психологічного стану полягає у невідповідності відчуттів, внутрішньому конфлікті: «це моя дитина і я повинен її любити» з одного боку – і «це не така дитина, яка мені потрібна» з іншого. Інша група батьків, навпаки, ніби не помічають особливостей розвитку дитини та перебільшують її можливості, заперечуючи своєю поведінкою сам факт наявності захворювання. Є й третій варіант розвитку уявлень про дитину з розладами аутистичного спектра, коли в уявленні батьків дитина виглядає незручною, хворобливою та нездатною впоратися з життєвими труднощами. Вони не вірять у можливості та здібності своєї дитини та перебувають з нею у симбіотичних стосунках, уникають конфліктів і сварок із дитиною, ніби йдуть на поводу її примх, і зовні може здаватися, що вони приділяють підвищену увагу її розвитку та вихованню. Таким чином, когнітивний компонент батьківського ставлення визначає поведінку батьків, особливості їхньої взаємодії з дитиною.

Відсутність певних досягнень дитини з РАС в повсякденному житті, спілкуванні, навчанні, відмінність її від звичайних здорових дітей призводить до емоційного вигорання батьків, розчарування, зневірення у свої сили. Вони бачать дитину неспроможною, прагнуть задовольнити всі її потреби, огородити її від труднощів, неприємностей у житті [8, с. 214].

Важливо виокремити і ще один важливий чинник, що впливає на взаємовідносини у сім'ї: функціонування родини в соціальному середовищі, наявність/відсутність підтримки з боку оточуючих. Найчастіше люди не знають про особливості прояву розладів аутистичного спектра та найчастіше засуджують батьків, якщо ті не можуть впоратись, коли поведінка аутичної дитини виглядає неадекватною та непередбачуваною. Це створює стресову ситуацію для батьків, впливає на їх самооцінку, підсилює почуття провини і рівень самоагресії і агресії до оточуючих. Тут також можна виділити різні моделі батьківської поведінки: хтось із них намагається пояснити поведінку дитини, хтось агресує і дає відсіч, а хтось із батьків мовчки відходить убік, уникаючи болісних пояснень і виправдовувань.

Звісно, що батькам дитини з РАС важко зрозуміти дитину, боляче дивитись на неї і усвідомлювати, що це – назавжди й невиліковно, отже – важко прийняти свою дитину такою. У батьків в таких сім'ях страждає емоційна сфера: проявляються страхи, злість, пригнічений стан, сором за себе і свою дитину, почуття зневіри, непотрібності. Стан позначається на поведінці як безпорадність, агресія до соціуму, відкидання дитини. Думки зосереджені на пошуку винних,

знижується критичність [5]. Відчуття безвиході та батьківської безпорадності посилюються через недостатню обізнаність дорослих про проблему аутизму та неготовність сучасного суспільства прийняти дитину з розладом аутистичного спектра. Усі перелічені вище особисті психологічні особливості батьків, які виховують дітей з аутизмом, накладають певний відбиток на дитячо-батьківські стосунки, формуючи їх дисгармонійність.

Батьки, які виховують дітей із розладом аутистичного спектра, менш упевнені в собі, ніж батьки, що виховують нормотипічних дітей. Вони схильні до постійного самозвинувачення за народження дитини з особливостями, ті чи інші вчинки та дії по відношенню до неї і себе. Самоставлення відбивається на батьківському ставленні до дитини і впливає на стиль батьківського виховання. Батькам, які виховують дітей з аутизмом, складно й важко прийняти діагноз і особливості дитини, тому не відбувається повноцінного прийняття; діти часто відчують емоційне відкидання, відчувають, що ним обтяжуються, що вони – тягар у житті батьків. Часто дорослий відчуває відношенню до дитини негативні почуття: роздратування, злість, досаду, навіть іноді ненависть. Прояв таких негативних емоцій може знижувати рівень самовпевненості батьків.

Батькам важко вірити в світле майбутнє своєї дитини, вони низько оцінюють її здібності, нерідко своїм ставленням вони третирують дитину. Таким чином, батьки, які виховують дітей із розладом аутистичного спектра, схильні до неприйняття діагнозу і неприйняття особливостей дитини. Відсутність упевненості у власних силах і діях батьків дітей з аутизмом є наслідком труднощів, з якими вони постійно стикаються та пов'язана з особливостями дитини, часто – у відсутності результату їхніх старань щодо розвитку і лікування.

З іншого боку, батьки дітей з аутизмом сподіваються на співчуття по відношенню до себе і своїх дітей, схильні очікувати на нерозуміння та оцінювання з боку оточуючих вчинків своїх дітей і своїх у їхньому вихованні. Високий рівень внутрішньої конфліктності батьків, що виражається в незгоді із собою і неспокійній рефлексії, веде до дистанціювання батьків і дитини, відсутності близького емоційного зв'язку.

Батьки і матері по-різному переживають горе. Під впливом сильних психічно-травматичних факторів: постановка невиліковного діагнозу, поведінкові проблеми дитини, труднощі в спілкуванні з нею, вихованні навчанні – особистість матері також зазнає значних змін, а негативні емоційні переживання ведуть до порушень емоційного стану, здоров'я та її соціальної адаптації. У матерів часто спостерігаються

наявні різні психосоматичні проблеми, а саме: виснаження, перевтома, неврози, головний біль, коливання артеріального тиску, порушення менструального циклу, часті застудні захворювання, та алергії, серцево-судинних та ендокринних захворювань. Матері дітей з розладом аутистичного спектру знаходяться з ними постійно. Щоденна робота, спрямована на розвиток, лікування і реабілітацію дитини, фізично і морально виснажує їх. Як правило, такі жінки страждають від заниженої самооцінки. Найчастіше вони звільняються з роботи, відмовляються від професійної кар'єри і присвячують себе дитині. Монотонність буденного життя виснажує жінок, вони втрачають інтерес до себе як до жінки і особистості, втрачають радість життя. Ставлення матерів до своїх дітей з аутизмом поєднує може коливатись від жалості і надмірної турботи до відторгнення такої дитини та жорстокості у поводженні з нею [2, с. 294].

У батьків дітей з аутизмом найчастіше спостерігається тенденція до неприйняття своєї особливості дитини, і батько починає поступово віддалятися від родини. Він відсторонюється від дитини, уникає спільно проводити час, послаблюється його батьківська любов. Така поведінка батька до дитини травмує матір, посилює почуття провини, викликає агресію до чоловіка, підсилює образи, знижує її самооцінку.

Те, що батько не приймає дитину такою, як вона є, не приймає участь у її вихованні, стає причиною охолодження подружніх стосунків. *Жінка прагне компенсувати своєю материнською опікою відсутність батьківської любові і ще більше заповнює свій час дитиною.* Подружжя поступово віддаляється один від одного, що з часом призводить до розпаду сім'ї. Тож роль батьків у розвитку дитини з РАС дуже важлива у становленні дитини як особистості, а її успіх залежить від сімейного благополуччя, участі батьків у її розвитку і вихованні.

Цілеспрямований психологічний вплив якісно змінює роль батьків, допомагає їм активно включатися в психолого-корекційний і виховний процес власної дитини. Це позитивно впливає на формування адекватних батьківсько-дитячих стосунків. Своєчасно надана психологічна допомога сприяє усуненню психологічних проблем у батьків, оптимізує їхній ресурс, направлений на особистісний розвиток дитини [5].

Ставлення батьків, що не приймають дитину з аутизмом, характеризується неадекватним стилем виховання, відсутністю і небажанням спільної діяльності та спілкування з дитиною, емоційним відторгненням дитини, наявністю деструктивних думок. Найпоширенішими з них є:

- звинувачення себе або чоловіка/дружини, яке може проявлятися як у аутоагресії, так і прямому звинуваченні («Це твої гени!»);
- комплекс провини, що звучить як покарання за гріхи;
- неприйняття ситуації («За що мені така дитина?!»);
- самоприниження і відчуття жертви («Мені завжди не везе. Вічно мені не щастить»);
- самопожертва і жалість («Ця дитина нікому не потрібна, вона без мене пропаде»).

Такі думки мають руйнівний характер, підсилюють депресію і відчуття безвиході, ведуть до погіршення в сімейних стосунках, впливають на емоційну атмосферу родини, ведуть до порушень соціалізації та штучної аутизації родини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Батьківське ставлення – це складний механізм взаємодії батьків з дитиною, поведінкова та емоційна реалізація їхніх уявлень про неї. Воно є важливим чинником психічного, соціального та фізичного розвитку дитини і впливає на розвиток її особистості, який може бути як гармонійний, так і патологічний. Прийняття або відкидання батьком діагнозу дитини «розлад аутистичного спектра» відіграє велику роль у прийнятті самої дитини якою вона є. Дехто з батьків болісно сприймає розлад дитини, концентрується лише на її недоліках, відсторонюється від неї, інші, навпаки, відкидають її особливість і перебільшують можливості, треті – концентруються на недоліках дитини і водночас перебувають у симбіотичних стосунках із нею. Для того щоб вивчити специфіку батьківського ставлення до дітей із розладами аутистичного спектра, необхідно детальніше дослідити всі три компоненти батьківського ставлення одночасно (характер взаємовідносин з дитиною з аутизмом, які становлять поведінковий компонент батьківського ставлення; переживання і почуття - емоційний компонент; батьківські установки, образ дитини - когнітивний компонент батьківського ставлення). Підвищення батьківської обізнаності у питаннях корекції психофізичного стану дитини з РАС, батьківського психологічного здоров'я, досягнення взаєморозуміння один з одним – є головним завданням у вихованні і наданні ефективної допомоги дітям з психофізичними порушеннями [6, с. 18].

Література

1. Аутизм у дітей. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах. 2015. 252 с. https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2015_341_akn_autism_dit.pdf (дата звернення 30.04.2025)
2. Горецька О. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2013. №2. С. 289-295. <https://social-science.uu.edu.ua/article/1081>
3. Данильчук В.М. Особливості батьківства дітей із ДЦП та його психологічний супровід. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. №1. С. 44-49.
4. Іванашко О., Вірна Ж., Сіпко Л. Психологічні індикатори емоційної безпеки батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 39. С. 153-165. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-iva>
5. Лаврінченко Н. Психологічна характеристика особливості батьків, які мають дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Конференція «Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах інклюзивної освіти»*, м. Житомир, 02.12.2018. <https://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post.html>
6. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічної консультації : [електронний ресурс] / С.І. Васильковська та ін.; за ред. А.Г. Обухівської. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 66 с.
7. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с.
8. Субашкевич І.Р., Пруднікова О.А. Соціально-психологічні особливості дитячо-батьківських відносин. *Габітус*. 2021. Вип.23. С. 213-216.
9. Сухіна І. Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми проблемами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. №17. С. 220-235.

References

1. Autyzm u ditej. Adaptovana klinichna nastanova, zasnovana na dokazah. 2015. 252 s. https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2015_341_akn_autism_dit.pdf (data zvernennja 30.04.2025) [in Ukrainian].
2. Gorec'ka O. Psychologichni osoblyvosti stavlennja bat'kiv do ditej z osoblyvymy potrebamy. *Ukrai'ns'kyj naukovyj zhurnal «Osvita regionu»*. 2013. №2. S. 289-295. <https://social-science.uu.edu.ua/article/1081> [in Ukrainian].
3. Danyl'chuk V.M. Osoblyvosti bat'kivstva ditej iz DCP ta jogo psyhologichnyj suprovod. *Teorija i praktyka suchasnoi' psyhologii'*. 2016. №1. S. 44-49 [in Ukrainian].

4. Ivanashko O., Vima Zh., Sipko L. Psychologichni indykatory emocijnoi' bezpeky bat'kiv ditej z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. *Psychologichni perspektyvy*. 2022. Vyp. 39. S. 153-165.
DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-iva> [in Ukrainian].
5. Lavrinenko N. Psychologichna charakterystyka osoblyvosti bat'kiv, jaki maju' ditej z osoblyvostjamy psyhofizychnogo rozvytku. *Konferencija «Psychologichnyj suprovid uchasnykiv osvith'ogo procesu v umovah inkljuzyvnoi' osvity»*, m. Zhytomyr, 02.12.2018. <https://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post.html> [in Ukrainian].
6. Psychologo-pedagogichnyj suprovid sim'i u roboti psychologo-mediko-pedagogichnoi' konsul'tacii' : [elektronnyj resurs] / S. I. Vasy'l'kovs'ka ta in.; za red. A. G. Obuhivs'koi'. Kyi'v: Ukraïns'kyj NMC praktychnoi' psychologii' i social'noi' roboty. 2015. 66 s. [in Ukrainian].
7. Skrypnyk T.V. Fenomenologija autyzmu: Monografija. Kyi'v: Feniks, 2010. 320 s. [in Ukrainian].
8. Subashkevych I.R., Prudnikova O.A. Social'no-psychologichni osoblyvosti dytjacho-bat'kivs'kyh vidnosyn. *Gabitus*. 2021. Vyp.23. S. 213-216 [in Ukrainian].
9. Suhina I. Emocijne vygorannja u bat'kiv ditej z osoblyvymy osvitnimy problemamy: realii' ta shljahy podolannja. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shljahy rozbudovy*. 2020. №17. S. 220-235 [in Ukrainian].